

KURUCZ BARNABÁS

*Láthatatlan kereszt:
keresztény mintázatok a magyar
társadalom életvilágában*

*Invisible Cross: Christian Patterns in the
Lebenswelt of Hungarian Society*

Molnár Attila Károly – Megadja Gábor – Gyorgyovich Miklós – Falusi Márton – Czopf Áron: *Kulturális kereszténység Magyarországon*¹

Bevezetés

A vallásosság átalakuló formái, különösen a kereszténység kulturális jelenléte a szekularizálódó társadalmakban az utóbbi évek egyik leg-élénkebben vitatott kérdésévé vált a vallás- és értékszociológiai diszkurzusban. A szekularizáció bár számos társadalomban kimutatható, sem egyetemessége, sem visszafordíthatatlansága nem tekinthető evidensnek. Rosta Gergely empirikus adatok alapján arra hívja fel a figyelmet, hogy Nyugat-Európában és az Egyesült Államokban a vallásosság különféle mutatói – így például a templomlátogatás gyakorisága, a felekezeti hovatartozás vállalása vagy az istenhívők aránya – általános csökkenést mutatnak, ugyanakkor ezen folyamat intenzitása országonként eltérő. Ezzel szemben Kelet- és Közép-Európában a rendszerváltás utáni évtizedekben több országban éppen a vallásos attitűdök erősödése figyelhető meg, különösen ott, ahol a vallás a nemzeti identitás újradefiniálásának eszközévé vált – például Oroszországban és Bulgáriában. Rosta következtetése szerint a vallás a modern társadalmakban nem eltűnik, hanem jelentős átalakuláson megy keresztül: elmozdul

¹ Budapest, Századvég Kiadó, 2025.

a hagyományos, intézményes keretek felől, inkább individualizált, személyes dimenzióban nyer új értelmet és relevanciát.²

Magyarországon Kovács Benedek és Lajtai Máttyás a népszámlálási adatok vizsgálatával hasonló következtetésre jutott: a vallási hovatartozás vállalása az elmúlt évtizedekben jelentős mértékben visszaesett. A 2001-es és a 2011-es népszámlálások közötti időszakban már markáns csökkenés figyelhető meg a vallásukat megnevezők arányában,³ miközben számottevően nőtt azoknak az aránya, akik nem adtak választ a vállásra vonatkozó kérdésre. Ez a folyamat nem pusztán a vallás intézményes formáitól való eltávolodást jelzi, hanem egy mélyebb társadalmi változásra is utal: a vallás egyre inkább személyes, privát szférába húzódik vissza. Ez a tendencia különösen erőteljesen jelenik meg a városi, magasabb iskolázottságú társadalmi csoportok körében. Az egyházak társadalmi szerepének csökkenése, az individualizáció és a szekularizáció folyamatai egyaránt hozzájárulnak ahhoz, hogy a vallás ma már kevésbé kollektív kötőerő, inkább személyes meggyőződés kérdése.⁴

A vallást érintő vizsgálódások ebből fakadóan egyre inkább annak kulturális hatásai felé fordulnak. Mucsi Eszter megfogalmazása szerint a vallás nem elsősorban egy eszmei vagy dogmatikai rendszerként értelmezendő, hanem sokkal inkább társadalmi és pszichológiai struktúraként, amely az emberi lét alapvető szükségleteihez, kihívásaihoz és értelmezési törekvéseihez igazodik. Értelmezési keretének közép-pontjában az antropológiai perspektíva áll, amely lehetővé teszi annak megértését, miként ágyazódik be a vallás az ember mindennapi tapasztalataiba, hogyan válik válaszáadási mintává az egzisztenciális kérdésekre. E megközelítés hangsúlyozza, hogy a vallás nem csupán transzcendens tartalmak hordozója, hanem olyan dinamikus rendszer, amely az emberi élet komplex pszichoszociális összefüggéseiben nyeri el jelentőségét.⁵

² Rosta 2019.

³ A 2011. évi népszámlálás kérdőívén azonban a 2001. évihez képest kisebb módosítások történtek. A vállásra vonatkozó kérdés, bár a helye a kérdőívben nem változott, hosszabbá és magyarázóbbá vált, illetve megjelent az „ateista” válaszkategória is. Ebből fakadóan nincs egyértelmű konszenzus, hogy a két adatsor mennyiben hasonlítható össze. Abban azonban többnyire egyetértenek a téma szakértői, hogy Magyarországon is a felekezeti vallásosság csökkenése és az individualizálódás növekedése regisztrálható. Lásd Rosta 2023.

⁴ Kovács–Lajtai 2020.

⁵ Mucsi 2020.

A szerzők és a kötet

A *Kulturális kereszténység Magyarországon* című kötet ebbe a szélesebb nemzetközi és hazai értelmezési keretbe illeszkedik, ugyanakkor sajátos nézőpontot választ: nem a hit személyes vagy intézményes dimenzióját vizsgálja, hanem azt, miként él tovább a keresztény hagyomány, mint kulturális és morális erőter, egy – látszólag – szekuláris közegben. A Századvég Alapítvány Politikai Gondolkodás Kutatóintézetének, valamint Társadalmi Folyamatok- és Média Kutatóintézetének szerzői – Molnár Attila Károly, Megadja Gábor, Gyorgyovich Miklós, Falusi Márton és Czopf Áron – multidiszciplináris megközelítésben, eszmetörténeti, szociológiai, filozófiai és kultúratudományi szemszögből vizsgálják, hogyan és milyen formákban őrződnek meg a keresztény értékek a mai magyar társadalomban.

A kötet nem a vallásosság vagy a templomlátogatás mértékéről szól, hanem arról, hogyan vannak jelen – sokszor rejtett módon – a keresztény tanítások és normák (például igazságosság, felelősségvállalás, altruizmus) a mindennapi ember döntéseiben és társadalmi viselkedésében.

A szerzők mindegyike elismert szakember saját területén. Molnár Attila Károly vallásszociológus és eszmetörténész, Megadja Gábor eszmetörténész, Falusi Márton költő, kultúrakutató és irodalomtörténész, Czopf Áron eszmetörténész és politológus, Gyorgyovich Miklós pedig szociológus. Munkájuk eredményeként a kötet gazdag szellemi háttérrel kínál, ötvözve a tudományos elemzést a társadalmi valóság árnyalt értelmezésével.

A kötet tartalma

A bevezetőben a szerzők leszögezik, hogy nem a vallás mibenlétét, annak eltűnését vagy a fogalom jelentését kívánják vizsgálni, hanem a keresztény kultúra jelenlétét a magyar társadalomban. Más szavakkal: nem az objektív intézményi vagy a szubjektív élmény érdekli őket, hanem a kereszténység adta előfeltételek, habitusok, szokások, hagyományok és egyéb mentális elemek jelenléte – akkor is, ha ezek nem szerkesztési részek a vallásgyakorlatnak. A kötet ebből fakadóan – bár tagadja, hogy köze lenne az értékszociológiához – a fenomenológiai szociológia céljait tűzi zászlajára, hiszen a magyar társadalom életvilágát teszi vizs-

gálat tárgyává. Igaz, a kötet szerzői elutasítják a racionális individuumot, aki kedvére válogat a modernitás kínálta palettáról, de az értékszociológia messze túlmutat ezen. A német gondolkodási hagyomány egy ma is jelentős áramlata a hétköznapiokban fellelhető tudást teszi kiindulóponttá. Az életvilág egy alapvető, mindennapi, „magától értetődő” világ, amelyben az emberek élnek, cseleksznek és kommunikálnak. Ez nem egy elvont, elméleti vagy tudományos tér, hanem az a világ, amelyet a mindennapi tapasztalatban, természetes módon megélünk. Az életvilág⁶ a természetes beállítódás világa: mindennapjaink során általában nem kérdőjelezzük meg annak valóságát, amit tapasztalunk.⁷ Közös, interszjektív: mindenki számára adott és az átörökített tudásból kialakult világ. Ebből is látható, hogy a kötet által megfogalmazott cél lehet értékszociológiai vállalkozás anélkül, hogy egyfajta múlt századi racionalista programot fogadnának el a szerzők.

T. S. Eliot gondolataira támaszkodva a keresztény kultúra alapját a társadalomban fellelhető keresztényi előfeltevések, mentalitás és habitus összességében pillantják meg.⁸ Nem az elit kultúrája vagy gondolkodásmódja kerül így a vizsgálat középpontjába, hanem a mindennapi embereké, hiszen végső soron a tömegek értékrendje határozza meg, mely normák válnak uralkodóvá, és ezekhez később az elitnek is igazodnia kell. A kötet egyik fő erőssége, hogy nem az érdekli, mi vészett el (szekularizáció), hanem az, hogy mi maradt meg. „Az a hipotézisünk, hogy az intézményes vallás szerepének hanyatlása és a modern politika, gazdasági és kulturális elit keresztényellenességének dacára, továbbá a nyilvánosságot uraló hiperpluralizmus ellenére a magyar társadalom keresztény kultúrájú.”⁹ Míg a szociológiában gyakori, hogy a vizsgálódás a különféle kisebbségi csoportokra irányul, a kötet tuda-

⁶ A fogalmat a szerzők elvétve, de maguk is használják, azonban nem képezi az elméleti megközelítés alapját.

⁷ Schütz 1984.

⁸ Eliot a liberalizmus és szekularizmus jelentette válság ellen a kereszténység mint társadalomszervező elv visszaállítását sürgette, külön hangsúlyt fektetve a nevelésre és a morális kérdésekre. Úgy vélte, hogy a politika „mögött” szükség van egy, az intézményeket és a kisközösségeket, végül az egyes polgárokat is összetartó politikai kultúrára. Bővebben lásd: Eliot 2021.

⁹ Molnár et al. 2025, 24.

tosan egy egységesebb, homogénebb kulturális közeget feltételez, ennek történelmi-keresztény gyökereit állítja a középpontba.

A kutatás és az elemzés módszertanát illetően a szerzők hangsúlyozzák, hogy tisztában vannak a survey-alapú adatfelvételek korlátaival, valamint elismerik a különböző tudományos paradigmák által kínált alternatív megközelítések érvényességét is. A kötet nem pusztán egy szűken vett kvantitatív vizsgálat eredményeit közli, hanem egyértelműen intellektuális állásfoglalást képvisel: amellett érvel, hogy a keresztény hagyomány nem csupán vallási, hanem mélyen strukturáló, kulturális tényezőként is értelmezhető. Az elemzés fókuszában a magyar társadalom áll; ugyan anyagi okokból a vizsgálat nem terjedt ki más európai országokra, a szerzők hangsúlyozzák, hogy a hazai kultúra szervesen kapcsolódik a tágabb nyugati keresztény eszmevilághoz, így például az osztrák és a horvát társadalomban sem tapasztalnának jelentősebb különbségeket a kulturális közelségből fakadóan. A kötet azzal is túllép a pusztán kvantitatív adatelemzésen, hogy a függelékben – elsősorban amerikai – filmek elemzésével mutatja be, miként jelenik meg a keresztény kultúra a populáris művészetben.

A kutatás két fő irányt követ: egyrészt az explicit cselekvések és társadalmi viszonyok, másrészt a hallgatólagos, belső tudattartalmak vizsgálatát. Így a szerzők nemcsak arra voltak kíváncsiak, hogy mit gondolnak a magyar társadalom tagjai, hanem arra is, hogyan gondolkodnak – vagyis a nyílt attitűdök mellett a mentális habitusokat is elemzésük tárgyává tették.

A kötetben bemutatott adatok két adatfelvétel eredményeire épülnek. Az első 2023 júniusában készült, ezerfős mintán alapuló telefonos (CATI) kutatás, amelyet hat fókuszcsoporthoz tartozó interjú egészített ki. A fókuszcsoporthoz három vallásosnak tartott és három deklaráltan vallástalan csoport alkotta, céljuk pedig a keresztény kulturális gyökerekkel kapcsolatos percepciók feltárása volt. A második, 2024-ben elvégzett, szintén ezerfős online (CAWI) felmérés a keresztény gondolkodásmód és az erkölcsi döntéshozatal vizsgálatára irányult, kerülve a közvetlen utalásokat a kereszténységre. Mindkét vizsgálat reprezentatív a magyar társadalom főbb jellemzői szerint.

Explicit keresztény elemek

Az empirikus rész első fejezete azokat az elemeket vizsgálja, amelyek explicit módon jelennek meg a kereszténységben, ugyanakkor kitér arra is, hogy ezek megítélése, illetve jelentősége mennyire eltérő lehet a társadalom különböző rétegeiben. A szociológiai megközelítés szerint a társadalom sokféle csoportból épül fel, így a kulturális kereszténység sem egységes jelenség: egyesek erősebben, mások kevésbé kapcsolódnak hozzá, míg vannak, akik teljesen kívülállónak tekinthetők. A szerzők rámutatnak, hogy a kutatás eredményei szerint a keresztény kultúra társadalmi beágyazottsága jelentősen eltér attól, amit a társadalomtudományi reflexiók sokszor feltételeznek; ráadásul a szociodemográfiai tényezők, mint a lakóhely, az iskolázottság és a településtípus, csak csekély mértékben befolyásolják ezt a sokszínűséget.

De mit értenek „explicit” keresztény tartalmak alatt? A keresztény tanításokat és parancsolatokat, így ennek keretei között a vizsgálat kiterjedt a Tízparancsolathoz és további nyolc zsidó-keresztény tanításhoz kapcsolódó attitűdökre is, valamint arra, hogy a válaszadók mennyire értenek egyet a keresztény erkölcsi tanításokkal. Érdekes tapasztalat, hogy a keresztény szimbólumok megjelenése a fizikai és digitális térben eltérő mintázatot mutatott: míg a munkahelyek és iskolák többnyire mentesek a keresztény szimbólumoktól, addig az otthonokban, köztereken és a hétköznapi élet más színterein ezek gyakran jelen vannak. A szerzők megállapítják: az intézmények világa jóval szekulárisabb, mint a társadalom egésze. A médiában, ahol a mainstream narratíva a különféle kisebbségek reprezentációját hangsúlyozza, a keresztény szimbólika aránya messze elmarad társadalmi jelentőségétől.

A kutatásban a következő explicit elemként a keresztény ünnepek kerültek elemzésre. Erről a kötet megállapítja, hogy a karácsony és a húsvét a legkedveltebb ünnep, de még a kevésbé népszerűek (pünkösd és államalapítás) során is sokan tartják fontosnak a keresztény eredetet. Ezt erősíti a tény, hogy a magyarok döntő többsége helyesnek tartja ezeket az ünnepeket az iskolában és a munkahelyen is megünnepelni. Összességében a szerzők arra jutnak, hogy a kommunista diktatúra öröksége ellenére a keresztény kultúra értékei és ünnepei továbbra is meghatározóak; a megkérdezettek jelentős többsége a keresztény hagyományt integráló, közösségteremtő erőnek látja, míg csupán egy

szűk, 24-25 százalékos kisebbség tartja kirekesztőnek. Az adatok azt is mutatják, hogy a keresztény kultúra őrzése és támogatása a magyar társadalom számára fontos, akár más vallásokkal szemben is. Ez összefügg a kereszténység pozitív társadalmi megítélésével: a válaszadók többsége úgy véli, a keresztény kultúra összességében kedvezően hat a magyar társadalom egészére.

A fejezet végén a kutatás ezen fázisában használt kérdések révén a szerzők kialakítottak egy összegzett klasztert, amely a magyar társadalom explicit keresztény kultúrához való viszonyát ragadja meg. Öt csoportot hoztak létre: Az 1) „elkötelezettek” a lakosság 36 százalékát teszik ki: ők azok, akik minden tekintetben megélik és fontosnak tartják a keresztény kultúra megnyilvánulásait. A 2) „mérsékelt távolságtartók” 14 százalékot képviselnek; bár sok szempontból kapcsolódnak a keresztény értékkörhöz, az ünnepeket kevésbé tartják meg, illetve gyökereiket kevésbé vélik fontosnak. A 3) „kulturális keresztények” aránya 30 százalék: számukra a keresztény ünnepek ugyan jelentősek, de a vallás morális vagy teológiai aspektusait nem fogadják el. A 4) „közömbösök” nagyjából a megkérdezettek ötödét teszik ki; ők kevésbé kötődnek az explicit keresztény tartalmakhoz, de nem is utasítják el azokat. Végül az 5) „kritikus kívülállók” – mintegy 2 százaléknian – teljes egészében elutasítják a keresztény kultúrát. A klaszterelemzés tanulsága, hogy a vallásosság alig befolyásolja, ki viszonyul pozitívan a keresztény kultúrához.

Implicit keresztény elemek

A kötet második fő része az implicit, rejtett keresztény elemekre – például emberképre, történelemszemléletre, etikai alapállásra – koncentrál.

Emberkép

A fejezet központi témája az emberkép, amelynek jelentését a szerzők már a bevezetőben pontosan meghatározzák. A keresztény emberkép alapját a kinyilatkoztatott parancsolatok és tanítások betartása adja, vagyis egy olyan, az egyéntől független, szilárd etikai rend, amely meg-

határozza a jó és a rossz közötti különbségtételt. A keresztény ember számára ezért folyamatos önvizsgálat és önnevelés szükséges: tudatában kell lennie saját tökéletlenségének, és állandóan arra kell törekednie, hogy hibáit felismerje, kijavítsa. A földi létben a tökéletesség elérhetetlen, ezért a keresztény ember állandó erkölcsi feszültségben él, folyamatosan igyekszik megfelelni a parancsolatoknak és az erkölcsi elvárásoknak. Az ember nevelésének, morális fejlődésének középpontjában így a jóra való törekvés áll.

A szerzők szerint a felvilágosodás volt az első korszak, amely emberképével gyökeresen szakított a keresztény antropológiával. Ez az új szemlélet az ember tökéletesíthetőségét a tudás gyarapításán keresztül látta megvalósíthatónak, s egy olyan földi jövőt ígért, ahol az ember a természet és a társadalom feletti uralom révén jobb világot teremthet. Ebből a tudományos alapú emberképből ugyanakkor hiányzik a szabad akarat: az embert környezete determinálja, így morális döntéseinek, sőt felelősségének sincs valódi tere – az individuum mintegy gépként jelenik meg.

A szocialista emberkép, amely szintén a „tudományos világképből” indul ki, továbbra is a külső tényezők determináló hatását hangsúlyozza, de ezt egy sajátos, platonikus gondolattal ötvözi. Az uralkodó osztály szándékosan tartja tudatlanságban a kizsákmányoltakat, akik így nem ébredhetnek rá saját helyzetükre. Ezzel szemben a forradalmi élcsapat feladata, hogy új társadalmi viszonyokat teremtsen, és felszabadítsa az embereket a külső meghatározottság alól.

A klasszikus liberális emberkép radikálisan individualista és a tudás erejébe vetett hiten alapul. Eszerint, ha mindenki számára elérhetővé válik a tudás, akkor az emberek természetes módon a jó felé fognak törekedni. Az egyén erkölcsileg és ismeretelméletileg is autonóm, ott-hona pedig az egész világ. A cselekvés értéke abban rejlik, mennyire autentikus és önazonos az egyén számára.

A posztmodern, illetve woke emberkép már alapvetően a függőségektől való szabadulást és a negatív érzések, sérelmek elkerülését helyezi előtérbe. A modern egyén jogának tekinti önmaga teljes elfogadását, így minden, a tökéletlenségére vonatkozó kritika antidemokratikusnak számít, mivel rossz érzéseket kelthet. A büntudat helyett az önmegvalósítás és önkitaljesítés válik elsődlegessé, miközben az állam feladata, hogy anyagi támogatást nyújtson, illetve megszabadítsa az embereket

a személyes kapcsolatokra nehezedő mindenféle normatív elvárásoktól, amelyek szorongást vagy frusztrációt okozhatnak.

Ezek a különböző antropológiai kiindulópontok mind eltérő értékrendet és normarendszert kínálnak, amelyek párhuzamosan vannak jelen a magyar társadalomban is. Ahogyan arra a szerzők is felhívják a figyelmet, a kutatásban tapasztalt válaszok sokszor éppen emiatt tűntek ellentmondásosnak vagy inkoherensnek.

Az adatok szintjére lépve elmondható, hogy a keresztény emberképet szervesen áthatja az önvizsgálat igénye. A kutatás adatai is azt mutatják, hogy a magyarok túlnyomó többsége erkölcsi értelemben nincs teljesen megelégedve önmagával, ugyanakkor tudatosan törekszik arra, hogy jobb emberré váljon. Az önreflexió, vagyis annak mérlegelése, hogy valóban helyesen cselekedett-e, szintén általánosnak mondható a megkérdezettek körében. Ez a fajta önkritikus attitűd nem csupán a vallásos megkérdezettekre jellemző: a vallástalan válaszadók körében is megjelenik, ami azt jelzi, hogy az önvizsgálat és önfejlesztés keresztény gyökerű mintázata túlmutat a vallásosságon.

Az interjúalanyok többsége a világot alapvetően problémákkal teli-nek látja, ám inkább pozitívan viszonyul hozzá: nem a menekülést, hanem a kihívásokkal való megküzdést tartja kívánatosnak. Ez a kereszténységben gyökerező önjavító attitűd is közrejátszhat abban, hogy a magyar társadalomban a lemondás széles körben elterjedt, a fájdalom elfogadása azonban már inkább megosztó. Ugyanakkor az élet terheinek vállalása, a „keresztviselés” eszménye a vallástalanok körében is kimutatható.

A segítségnyújtásban és a gyengék védelmében szintén jelentős az egyetértés, habár a vallástalan válaszadók körében alacsonyabb a tényleges segítségadók aránya. A kötet szerzői szerint a kereszténységtől való elfordulás gyakran a morális kötelezettségek alóli „felszabadulással” párosul: a baloldali ideológiák sokszor inkább retorikai szinten hirdetik a szolidaritást – így a szerzők. Ugyanakkor még a nem vallásosak fele is elfogadja valamilyen mértékben a gyengék megsegítését szorgalmazó keresztényi normákat.

Történelemkép

A szerzők bemutatják, hogy az európai kultúrkörben a kereszténység nemcsak az emberképre, hanem a történelem felfogására is jelentős hatást gyakorolt. A történelmi korszakok – Krisztus előtti és utáni időszámítás, valamint az ókor, középkor, újkor tagolásában megjelenő fejlődésgondolat – mind a keresztény kultúra örökségét tükrözik. A keresztény eszkatológia lényege, hogy a történelem egy végső cél, egy beteljesülés felé halad: minden esemény ennek a végpontnak a kiteljesedését készíti elő. Míg a pogány világkép a történelem körkörösségében hitt, addig a kereszténység a jövőt és a végső célt állította a történelem középpontjába. Ezt a szemléletet később a szekuláris történelemfilozófiák és haladáspárti ideológiák is átvették, bár – ahogyan arra a szerzők is rámutatnak – gyakran kiforgatták az eredeti keresztény gondolat tartalmát. Ágoston számára például a fejlődés zárandoklatot jelentett a túlvilági cél felé, amely sohasem a földi létben valósul meg. A keresztény teológia ezért elutasította, hogy az ember saját tevékenysége által hozhatná el a végső beteljesülést ezen a világon. Firenzei Joachim, a ciszterci szerzetes volt az, aki a történelem hármas korszakolásával (az Atya, a Fiú és a Szentlélek kora) lefektette a modern progresszív történelemfilozófia alapjait, ám tanait az egyház nem ismerte el, mivel azok szembementek az egyházi kánonnal. Mindezek ellenére a modern, haladáspárti történelemszemléletek sokszor vallási mintázatokat hordoznak, mégis végső soron a vallás háttérbe szorítására törekednek.

A szerzők kutatásukban elsőként arra voltak kíváncsiak, mennyire elterjedt a Krisztusra hivatkozó időszámítás használata a magyar társadalomban, illetve milyen arányban választják inkább annak szekuláris, „időszámításunk szerint” formuláját. Az eredmények szerint az emberek többsége ma már inkább a semleges, világi megnevezést használja, míg a keresztény eredetű kifejezést csak kisebbség részesíti előnyben. Ennek egyik oka a kommunista korszak vallásellenes nyelvpolitikájában keresendő, hiszen bár az időszámítás kezdőpontja ugyanaz – Krisztus születése –, a megfogalmazás elválzik a keresztény hagyománytól.

Egy másik fontos vizsgálati szempont volt az élet értelmére, céljára való rákérdezés. A magyarok döntő többsége egyetért azzal, hogy a világban minden okkal történik, sőt azzal is, hogy az ember okkal és

céllal születik a világra. A válaszadók valamivel több mint fele még azt is elfogadja, hogy Istennek konkrét célja van velünk. Noha az élet értelmességébe vetett hit nem kizárólag keresztény gyökerű, a részletesebb adatok azt mutatják, hogy a vallásos emberek körében jelentősen erősebb e tételek támogatása – vagyis a keresztény kultúra mentális struktúrája ezen a téren is meghatározó.

A nyugati keresztény gondolkodás egyik központi dilemmája a teodicea, vagyis az a kérdés, hogy hogyan egyeztethető össze Isten mindenhatósága és jósága a világban tapasztalható rosszal és szenvedéssel. A progresszív történelemfilozófiák a rosszat kiküszöbölhetőnek tartják, míg a kereszténység – az eredendő bűn fogalmából kiindulva – elkerülhetetlennek, sőt, értelmet tulajdonít a szenvedésnek. E kulturális mintázat a kutatási eredményekben is visszaköszön: a többség egyetért azzal, hogy a világban tapasztalható rossz dolgok lehetőséget kínálnak önmagunk és a világ jobbá tételére. Ugyanakkor megosztottak a tekintetben, hogy mennyire természetes velejárója a rossz az emberi életnek. Érdeemes megjegyezni, hogy ezekben a kérdésekben a vallástalan válaszadók is gyakran osztják a keresztény kultúrában gyökerező nézeteket – legyen szó akár az élet értelmességéről, akár a szenvedés értelmezéséről.

Zárógondolatok

A szerzők egyik legfontosabb megállapítása, hogy a kereszténységben jól nyomon követhető az állami kultúrateremtő törekvések korlátozott eredményessége. A volt szocialista országok lakosai körében többnyire még mindig magasabb a templomba járók aránya, mint Nyugat-Európában, valamint összességében vallásosabbnak is gondolják magukat, mint azokban az országokban, amelyek nem éltek át kommunista diktatúrát. Ez arra utal, hogy a kultúra viszonylagos autonómiával rendelkezik: mára levált a vallási intézményekről, az egyházakról. A kutatás megerősíti ezt a tendenciát: a magyar társadalomban mindössze 10 százaléka jár rendszeresen templomba, 50 százaléka tartja magát vallásosnak, ugyanakkor 80 százalék osztja a keresztény kultúra alapvető értékeit és normáit.

A keresztény kultúra – szemben a francia posztmodern baloldal fel-fogásával¹⁰ – nem egy uralmi struktúra, hanem a politikát megelőző, mélyen beágyazott életvilág, amely áthatja a magyar társadalmat. Bár a baloldali diktatúra idején a vallás kikerült a gazdasági, politikai és kulturális elit köreiből, a társadalom peremére szorult csoportok – az idősek, a kevésbé iskolázottak és a falusiak – továbbra is megőrizték. A keresztény kultúra tehát ma is inkább a hatalomtól távol, a társadalom széles rétegeiben van jelen – így a szerzők.

A kutatás eredményei szerint az emberek számára fontos, hogy keresztény értékek mentén mutassanak képet önmagukról; vagyis a jó magatartás normatíváját követik. Mivel az egyházak mára már nincsenek hatalmi pozícióban, a keresztény normák követése nem az intézményi befolyásnak, hanem a társadalom belső, közös előfeltevéseinek és szokásainak köszönhető. A szerzők konzekvenciája, hogy a politikai megosztottság ellenére is létezik egy mélyebb, habitus szintjén jelen lévő egység a magyar társadalomban, amelyet az elit keresztényellenes attitűdje sem tudott megbontani.

Függelék

A kötet kiegészítéseként a függelékben a filmművészetben megjelenő keresztény kulturális hatásokat vették górcső alá. A kutatás nővumát az adja, hogy nem explicit keresztény tematikájú filmeket vettek alapul, hanem a populáris kultúra nagy alkotásait. A mintavételi eljárás során 2000 és 2023 között készült filmeket közönségsiker és a kritikusok fogadtatása szerint heterogén csoportba gyűjtötték. Adott év öt legnagyobb bevételét hozó alkotás került be a mintába, miközben az Oscar-díjasok külön pontszámot kaptak.

A szerzők az elemzés során számos implicit keresztény kulturális motívumot azonosítottak: ilyen például az áldozathozatal, a megbocsátás és az ellenség szeretete, az univerzális szeretet, a gyengék és kiszolgáltatottak védelme, a végső cél (teleologikusság), a felelősségvállalás, a személyes megváltás kérdése, valamint a hivatástudat. A vizsgált

¹⁰ A kultúra mint az egyenlőtlenségeket újrageneráló hatalmi tér értelmezéséhez lásd: Bourdieu 2008; Foucault 1990.

filmek között többek közt olyan nagy sikerű alkotások is szerepeltek, mint a *Star Wars: Az utolsó Jedik*, *A sötét lovag*, *A Gyűrűk Ura: A király visszatér*, *Halálos iramban 10*, *Pókember: Nincs hazaút*, *Fekete Párduc*, *Shrek*, *Gladiátor*, *Harry Potter és a Tűz Serlege*, *Bosszúállók: Végjáték* és *A Karib-tenger kalózzai: Holtak kincse*.

A fejezet fő megállapítása, hogy a mai populáris filmek jelentős részét áthatják a keresztény kulturális alapmotívumok, még ha ezek nem is közvetlenül vallási üzenetként jelennek meg, hanem emberi dilemmák, morális döntések és karakterfejlődés formájában. Érdekes tendencia, hogy a 2020-as évek filmjei még explicitebben tükrözik vissza a keresztény kultúra alapvető vonásait, mint a 2000-es évek alkotásai. Külön figyelemre méltó, hogy a különböző válságok – úgy a 2008-as gazdasági, mint a 2019-es egészségügyi krízis – tovább erősítették a keresztény elemek hangsúlyát a kortárs filmművészetben.

A kötet jelentősége

A *Kulturális kereszténység Magyarországon* című kötet újdonsága abban rejlik, hogy a keresztény hagyomány megőrzött, tovább élő elemeire fókuszál, s azt vizsgálja, miként formálják ezek az értékek a magyar társadalmat – még azok gondolkodását és viselkedését is, akik nem tekintik magukat vallásosnak.

A kötet abból a szempontból is egyedi, hogy a szerzők nagyszámú, országos reprezentatív empirikus adatot mutatnak be, ami lehetővé teszi, hogy pusztán elméleti spekuláció helyett a magyar társadalom valós mintázatairól, értékeiről szóljon a kötet. Ugyanakkor kisebb aránytalanság figyelhető meg az elméleti fejtegetések és az empirikus eredmények között: az elméleti részek időnként karakteresebben értékvezérelt hangvételűek, nem minden esetben simulnak teljesen a bemutatott adatokhoz. Ennek oka műfaji sajátosság is lehet, hiszen bár tudományos módszertannal dolgoznak a szerzők, a közérthetőség az első oldaltól az utolsóig láthatóan szempont volt számukra – ennyiben megfigyelhető egy ismeretterjesztő vonala is a műnek.

A kötet nagy érdeme ugyanakkor, hogy a keresztény kultúra magyar társadalomban betöltött mély rétegű, gyakran rejtett szerepére irányít-

ja a figyelmet, ezzel új szempontokat adva a vallás társadalmi szerepének értelmezéséhez.

A kutatás lehetséges folytatásaként a keresztény alapértékek mellett a liberális vagy baloldali attitűdállítások szisztematikus vizsgálata szolgálhatna, mivel ezáltal válna világossá, hogy pontosan hol húzódnak a határvonalak a különféle ideológiai, illetve kulturális mintázatok között – hiszen a liberalizmus vagy a neomarxizmus gyakran ugyancsak a keresztény gondolatvilágból merít.¹¹

Irodalom

- Bourdieu, Pierre 2008: *A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése*. Budapest, General Press Kiadó.
- Eliot, Thomas Stearns 2021: *Egy keresztény társadalom eszméje*. Budapest, Századvég Kiadó.
- Foucault, Michel 1990: *Felügyelet és büntetés*. Budapest, Gondolat Kiadó.
- Kovács, Benedek – Lajtai, Mátyás 2020: Magyarország vallási viszonyai a népszámlálások és egyéb lakossági adatfelvételek tükrében. *Statistikai Szemle*, 98, 6, 573–598.
- Molnár, Attila Károly – Megadja, Gábor – Gyorgyovich, Miklós – Falusi, Márton – Czopf, Áron 2025: *Kulturális kereszténység Magyarországon*. Budapest, Századvég Kiadó.
- Mucsi, Eszter (2020): Amit a tudomány tanít nekünk a vallásról... *Evangeliumi Fókusz*, 3, 1, 6–26.
- Rosta, Gergely 2019: Szekularizáció? Deszekularizáció? Merre tart a vallási változás a világban? *Magyar Tudomány*, 180, 6, 792–803.
- Rosta, Gergely 2023: Kivonulás vagy elmozdulás az individuális vallásosság irányába? A 2022-es népszámlálás eredményeinek elemzése. *Egyházforum*, 38, 1, 3–10.
- Schütz, Alfred 1984: A társadalmi valóság értelemfeltel felépítése. In Hernádi, Miklós (szerk.) *A fenomenológia a társadalomtudományokban*. Budapest, Gondolat Kiadó.

¹¹ Joggal vetődhet fel a kérdés, hogy egyáltalán kívül lehet-e kerülni a kereszténység kulturális keretein.